

Dr. W. Balke,
 drs. L.P. Heukels en
 drs. C.A. Smal

Omgaan met levensbeschouwelijke achtergronden in ziekenhuizen

Het past niet in het CDA-denken om mee te doen met neutralisme en het aanprijzen van de autonome mens. Daarom zou de overheid ziekenhuizen moeten verplichten in de statuten te omschrijven op welke wijze de instelling omgaat met wezenlijke vragen van humaniteit en identiteit.

In de tijd van toenemende veralgemenisering en neutralisering van het begrip identiteit in de gezondheidszorg gingen christelijke instellingen op het gebied van ziekenhuizen, verpleeghuizen en zwakzinnigenzorg, mede onder de druk van schaalvergroting op in een groter geheel. Daarin ontstaat nu een kentering.

In een recente artikelenserie in 'Trouw' wordt aandacht besteed aan de invulling van het begrip identiteit van een ziekenhuis. Bij de planning van voorzieningen in de gezondheidszorg op provinciaal niveau ontstaan vaak de meest boeiende discussies als over de invulling van het begrip levensbeschouwing moet worden gesproken. Daarbij komt het CDA vaak alleen te staan in de discussie met de andere grote partijen in Nederland (VVD, PvdA en in mindere mate wat grootte betreft met D'66). Deze pleiten in het algemeen voor neutralisering en veralgemenisering van de sector gezondheidszorg. Zij hanteren hierbij zowel ideële als pragmati-

sche motieven. Pragmatisch in de zin van: het kan efficiënter en dus goedkoper wanneer het begrip identiteit uit de gezondheidszorg verdwijnt.

Nu willen wij over dit laatste punt hier geen discussie voeren, hoewel uit recent onderzoek uit het onderwijs eerder het tegendeel blijkt. Het gaat ons veel meer om de invalshoek: Hoe verhouden christendom en humanisme zich ten opzichte van elkaar wanneer het gaat om de beleving en invulling van de levensbeschouwing in de gezondheidszorg. Beide levensbeschouwingen dragen zorg voor de humaniteit. Het moet niet alleen mogelijk zijn een gemeenschappelijke noemer te vinden voor ethiek in de gezondheidszorg, er is zelfs een dringende behoefte zowel op politiek als op bestuurlijk vlak aan zo'n gemeenschappelijke noemer.

Naar ons oordeel zijn er verschillende gemeenschappelijke invalshoeken, met als kernbegrip de eerbied voor het leven, die hernieuwde discussie over de invulling van identiteit van ziekenhuizen tot een

Dr. W. Balke (1933) is Nederlands Hervormd predikant te 's-Gravenland en lid van het bestuur van het Streekziekenhuis Almelo.

Drs. L.P. Heukels (1949) is huisarts en lid van Provinciale Staten van Overijssel voor het CDA.

Drs. C.A. Smal (1929) is burgemeester te Tubbergen en lid van het bestuur van het Streekziekenhuis Almelo.

zowel de religie als de ethiek. Emmanuel Levinas heeft het thema van de verantwoordelijkheid van de mens nader uitgewerkt. Voor hem is de verhouding van het ik en de ander primair een ethische verhouding. De ander is het *primum intelligibile*: het fundament van alle begrijpen bestaat in het begrip voor de ander. Het wezen van de humaniteit ziet Levinas in het verantwoordelijk zijn. Hij gebruikt daarvoor de termen 'nabijheid' (*proximité*) en 'plaatsvervangings' (*substitution*) als de laatste zin van verantwoordelijkheid. De eigenlijke dimensie van het ik treedt in de plaatsvervangings voor de ander aan het licht.

Duidelijk is, dat in de verantwoordelijkheid, die de mens draagt voor zijn eigen leven en dat van de medemens gaat het om het wezenlijke van het mens-zijn. Het falen der verantwoordelijkheid leidt tot een morele chaos.

Van de christelijke en de humanistische gezichtshoek uit wordt het medisch materialisme afgewezen. Hiermee willen wij niet iedere medicus treffen, maar wel een gevaar signaleren. Het materialisme ontsproten aan een overschatting van de betekenis van techniek, natuurwetenschappen en materiële welvaart, dreigt namelijk een stempel te drukken op het mensbeeld van de medicus, waardoor hij overmatige waarde hecht aan erfelijkheid en milieu, en gezondheid zuiver biologisch opvat.

De hang naar het nuttige en efficiënte in de maatschappij veroorzaakt eveneens materialisering, waarin men geen oog meer heeft voor geestelijke en culturele waarden. Het wordt een normaal verschijnsel, dat het er in het leven om gaat een maximum aan genot te ervaren. Maar gezondheid is niet materialistisch te duiden en levensgeluk is niet kwantitatief maar kwalitatief te bepalen.

Gezondheid is een antropologisch begrip en raakt het menszijn in volle omvang en diepte. De mens is mens in ontmoeting, in gesprek met de ander (voor de christen geldt in ontmoeting met God en mede-

Christendom en humanisme verwerpen medisch materialisme.

mens). In ieder geval: de mens is niet een geïsoleerd individu, maar alleen te verstaan vanuit zijn 'in de wereld zijn', 'in de tijd zijn', 'met de ander zijn'. Gezondheid is het op de juiste wijze geïntegreerd zijn, het kunnen leven in een zinvol levensverband; het omvat gezondheid van de geest en van het lichaam (*mens sana in corpore sano*).

Identiteit onderschrijven

Omdat interlevensbeschouwelijke samenwerking meer is dan een gemeenschappelijk gebruik van technische outillage, dient een fusie-ziekenhuis er naar te streven een team van medewerkers in dienst te hebben, die de identiteit en het statuut onderschrijven. Datzelfde geldt ook ten aanzien van de medische staf. De identiteit als uitgangspunt te stellen is de basis. Immers elke mens is uniek en onvervangbaar.

'Gezien het cruciale belang van de medewerkers voor het tot uitdrukking brengen van de identiteit in het werk van de instelling, moet bij het in dienst treden van medewerkers aan hen de eis gesteld kunnen worden, dat zij de identiteit van de instelling "onderschrijven". Onderschrijven houdt in dat geëist kan worden dat een kandidaat-medewerker verklaart positief te staan tegenover c.q. een duidelijke aanhanger te zijn van de identiteit van de instelling, zoals deze in de statuten of regle-

menten van de instelling is omschreven. Aan een sollicitant kan worden gevraagd of hij/zij bereid en in staat is de werkzaamheden te verrichten in overeenstemming met de uit de identiteit voortvloeiende inhoud en verlangens. Indien een bestuur dat van deze mogelijkheid om de identiteit te bewaken gebruik maakt, van plan is om bij de kandidaatstelling als bestuurslid nogmaals dit onderschrijven te toetsen, dient dit bij de indiensttreding te worden meegedeeld'.² Het bestuur in zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid tegenover de patiënten uit het adherentiegebied zal er op dienen toe te zien, dat de drieërlei identiteit, zoals die in het statuut is vastgelegd bewaakt wordt en niet omgemengd wordt in een vage algemeenheid.

Voor de opleiding van de medewerkers geldt, dat een behoorlijk inzicht bijgebracht dient te worden aan de geestelijke achtergrond van de patiënten uit het adherentiegebied. Dit betekent, dat men in staat dient te zijn de patiënt in zijn meest fundamentele overtuiging aan te voelen en te verstaan en in ieder geval begrip en respect op te brengen ook als men persoonlijk een ander inzicht is toegedaan. Datzelfde mag *qua talis* van de leden van de medische staf verwacht worden.

Het contact tussen hulpverlener en patiënt mag zich niet afspelen op het vlak waarop het 'geval' wordt aangesloten op medisch-technische *know-how*. Het is een menselijke ontmoeting en houdt erkenning als mens in, wie hij ook is. In de ontmoeting tussen mens en mens speelt het aspect van de levensovertuiging een beheersende en althans belangrijke rol.

Alle vragen komen samen in de medische ethiek. Deze ethiek raakt niet slechts de medicus en de verpleegkundige hulpverlener maar gaat een ieder aan. Het karakteristieke van de zedelijkheid is, dat de mens in gezindheid en daden wordt geconfronteerd met normen van goed en kwaad. De aanvaarding van deze normen vooronderstelt zedelijke vrijheid, waardoor deze normen in verantwoordelijk-

heid worden beleefd en erkend. Maar deze vrijheid is vrijheid in gebondenheid. Want verantwoordelijkheid voor eigen leven en dat van anderen voert niet tot autonomie maar roept om een gemeenschappelijk gedragen geheel van gedragsregels.

Grenzen der tolerantie

Over het algemeen kan men stellen, dat ideologieën die strijdig zijn met de algemene waardeschatting van de Westerse democratie niet moeten worden getolereerd. De democratische rechtsstaat moet zich verdedigen tegen aanvallen, die de geestelijke grondslagen daarvan kunnen aantasten. Dat betekent, dat de overheid niet neutraal kan toezien bij ongebreidelde ontplooiing van de autonomie van de mens. De huidige basis van de neutraliteit (zo groot mogelijke onthouding van de staat ten aanzien van de normen van de zedelijkheid), waarbij de staat in de wetgeving maar wat pragmatisch aanmoddert, is onhoudbaar en leidt tot uitholling van het recht. Deze neutraliteit leidt tot nihilisme en nihilisme is, zoals we reeds zagen, een van de grootste bedreigingen van de humaniteit.

Wij stelden, dat christen en humanist in de zorg voor de humaniteit en de eerbied voor het leven een gemeenschappelijke noemer hebben om tot overeenstemming te geraken inzake de houding tegenover vragen verband houdende met de beschikking over leven en dood. De eerbied voor het leven en de zorg voor de bedreiging van de humaniteit dringt tot een hoge zedelijke standaard op het terrein van de abortus, de abortus-pil, conceptie-regeling, sterilisatie, euthanasie (terzijde: euthanasie is geen medische handeling!), kunstmatige donor inseminatie, inenting, in vitro fertilisatie, de recombinant DNA-techniek, etc. Het is zedelijk ontoelaatbaar, dat alles wat de medische techniek

2. Wet Wiegel-Gardeniers: 'Het democratisch en doelmatig functioneren van gesubsidieerde instellingen'. Tweede Kamer, zitting 1980-1981, 15 360, nr. 18, blz. 20.

Het is zedelijk
ontoelaatbaar dat tegen
betaling alles verricht wordt
wat medisch mogelijk is.

mogelijk maakt, op verzoek en tegen betaling verricht wordt. Dit is ethisch evident. Op grond van de eerbied voor het leven dient men in een samenwerkingsverband van een gefuseerd ziekenhuis in de medisch-ethische commissie te komen tot een aantal criteria en een gedragscode, waaraan medische en verpleegkundige handelingen getoetst kunnen worden en waarop een beroep openstaat.

Het moet mogelijk zijn in gemeenschappelijke inspanning in de doordiening van de concrete medisch-ethische problemen een dam op te werpen tegen de grote bedreiging van de humaniteit. Eenvoudig is het niet, omdat men bij erkenning van het blijvende in de wezenlijke waarden vanuit christelijke en humanistische traditie tot geheel andere normstelling kan komen. Wil men zich herbronnen in de wezenlijke waarden van deze tradities, dan is de weg open tot het opstellen van gemeenschappelijke gedragsregels.

De christen ziet het leven als een gods-geschenk, waarover hij als rentmeester is aangesteld en waarvoor hij verantwoordelijkheid draagt tegenover God en de naaste. Daar mag ten principale niet aan getord worden. De humanist ziet het leven als een verwondering- en ontzagwekkend mysterie, waarmee men met zorgvuldigheid en eerbied moet omgaan. Ook de humanist erkent de rentmeesterschaps-gedachte, zij het meer tegenover de ge-

meenschap, de medemens en zichzelf. Het is de moeite waard om ons in de zorg voor de humaniteit op onze gemeenschappelijke noemer te bezinnen.

Rol Christen-democratie

In onze gesecculariseerde wereld rukt de autonome mens en het nihilisme verder op. Het wordt ons onder een veelheid van argumenten aangeprezen. Efficiënter, democratischer, lekker jezelf zijn en een keur van andere min of meer goed in het gehoor liggende verhalen moeten ons doen geloven, dat veel van wat we hadden en voor een deel nog hebben eigenlijk maar overboord gezet moet worden.

Het past niet in ons CDA-denken daaraan mee te doen. Begrippen als rentmeesterschap en gerechtigheid roepen op tot het beleven van verantwoordelijkheid in de zorg voor onszelf en onze naaste. Dat willen wij ook uitdragen in de maatschappelijke organisaties en verbanden in schoolbesturen en zoals hier in ziekenhuisorganisaties. Dat betekent bij fusieprocessen op allerlei terrein je niet neerleggen bij de grootste gemene deler van wat men wil, maar concreet eraan werken hoe je de identiteit vorm wilt geven.

Het betekent inhoud geven aan humaniteit. Dat betekent in ons land in samenwerking met anderen: niet door onze principes overboord te zetten, maar te proberen om vanuit dit concept vorm te geven aan onze bijbelse en menselijke noties. Op die manier kan een dam worden opgeworpen tegen voortschrijdend neutralisme en veralgemenisering waarbij wezenlijke waarden verloren dreigen te gaan.

Wij hebben daarbij willen aantonen, dat christelijke en humanistische waarden ten dele samen kunnen gaan en wanneer zij dat doen een belangrijk fundament kunnen zijn voor een toekomstige samenleving.

Betekenis overheid

In onze christelijke-democratische visie op de overheid zien wij de overheid onder

meer als voorwaardenscheppend, ten einde burgers of groepen van burgers in staat te stellen hun verantwoordelijkheid jegens de samenleving vorm te geven. Het is daarbij van belang dat de overheid bevordert dat over zulke belangrijke zaken in zake de kwaliteit van het leven en de humaniteit op een zo zorgvuldig mogelijke wijze wordt omgegaan.

De overheid als dienaar van Gods dient die ontwikkelingen te stimuleren waarbij de gerechtigheid wordt bevorderd. (Men leze het Program van Uitgangspunten er nog maar eens op na.) De humaniteit is daarvan een van de wezenskenmerken. Het is om die reden dat de overheid niet neutraal, vanaf de kantlijn, kan blijven toekijken hoe wezenlijke waarden in onze maatschappij geleidelijk worden uitgehold, maar een actieve rol dient te vervullen in het bevorderen van de gerechtigheid. Daarom zou de overheid instellingen

moeten verplichten in hun statuten regels op te nemen, waarin wordt omschreven op welke wijze de instelling omgaat met wezenlijke vragen aangaande de humaniteit en de identiteit. Op die wijze zou op een meer structurele wijze vorm worden gegeven aan een belangrijk zorggebied van de overheid.

Hopelijk roept deze bijdrage op tot discussie, maar meer nog tot een wezenlijke bezinning op de betekenis van onze uitgangspunten voor de maatschappij, mede in relatie met gemeenschappelijke begrippen, die ook in het humanisme leven.

